

Michaela Žáková: Tereziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě. Disertační práce. Ústav světových dějin FF UK. 438s. vč. příloh.

Posudek oponentky disertační práce

I. Stručná charakteristika práce

Cílem disertační práce Michaely Žákové **Tereziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě** bylo zmapovat vývoj instituce založené Marií Terezií roku 1755 jako zaopatřovací institut pro neprovdané dívky ze starobylých šlechtických rodin, které se ocitly v obtížném materiálním postavení. Autorka postihla vývoj ústavu během celé jeho existence, tedy od období před Velkou francouzskou revolucí do konce *dlouhého* 19. století, resp. do počátku padesátých let 20. století, kdy komunistický režim ústav zrušil. Popsala jeho fungování, jeho vnitřní strukturu, život jeho abatyšů, děkanek, podděkanek, asistentek, prebendistek a zaměstnanců, postihla jeho strategie a sociální a kulturní význam.

V širších souvislostech se práce dotýká dějin šlechtických elit habsburské monarchie a Československé republiky, jejím jádrem je pak problematika ženských šlechtických elit, možností jejich společenského uplatnění a možností seberealizace ženy-šlechtičny ve sledovaném období. Autorka objasnila proměnu společenského postavení neprovdaných šlechtičen a problematiku ženské šlechtické chudoby,

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Jde o originální, v domácím prostředí dosud nezpracované téma, tematicky se vztahující k dějinám šlechty a ženským dějinám, jakož i dějinám charitativní činnosti a institucí v *dlouhém* 19. století. Lze ji chápat i jako zdařilý příspěvek k dějinám jednotlivých šlechtických rodů.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Práce je strukturována do sedmi částí, přičemž první až třetí mají zčásti kompilační ráz, nicméně i zde autorka dovedně kombinuje fakta získaná ze sekundární literatury s výsledky vlastního archivního výzkumu. Jádro práce tvoří čtvrtá až sedmá kapitola, jež jsou věnovány přímo pražskému tereziánskému institutu, představují zdařilý výsledek rozsáhlého, především archivního, výzkumu a dokládají dobrou orientaci uchazečky v širokém kontextu zkoumaného problému.

1. Struktura argumentace.

Práce má logickou strukturu, jejíž podobu autorka zdůvodňuje v úvodu, kde stručně představuje obsah sedmi kapitol, dále členěných na podkapitoly. V úvodní části koncipuje otázky, na které v práci hledá a nachází odpověď. Otázky jsou dobře zvoleny.

Vedle metod analýzy či sondy využívá uchazečka komparativní metody (opírá se při tom o vlastní analýzu fondů ostatních podobně fungujících šlechtických nadací v Praze, Brně, Štýrském Hradci či Innsbrucku), čímž vzniká logicky vystavěná a objevná narace. M. Žáková využila do značné míry interdisciplinárního přístupu, inspirovala se především přístupy psychologickými a sociologickými.

Jednotlivé části práce na sebe plynule navazují. Výklad je přehledný, koherentní, snad jen podkapitola *Nadace pro šlechtické dívky* by si zasloužila jistého zobecnění – takto místy působí dojmem výčtu zjištěných skutečností.

2. Formální úroveň práce

Práce má velmi dobrou stylistickou úroveň, autorka se vyjadřuje jasně a srozumitelně. Kapitoly na sebe navazují nejen logicky, ale i stylisticky. Uchazečka využívá obratně citátů,

kteře jsou vřdy řádně komentovány a odkázány. Za zmínku stojí i kvalitní vědecký aparát, rovnováha mezi vlastním textem a vysvětlujícími poznámkami a dobře zvolená a s textem provázaná obrazová příloha. Poněkud rušivě působí sice přehledné a užitečné, ale velmi rozsáhlé tabulky (např. tabulka na s. 264 – 287), které patří svým charakterem spíše do příloh.

3. Práce s prameny či s materiálem

Autorka se opírá o rozsáhlou heuristickou základnu. Její disertační práce je založena především na archivních (nevydaných) pramenech, převážně institucionální povahy, a to domácí i zahraniční provenience (Národní archiv v Praze a Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni). Z vydaných pramenů zmiňme především rozsáhlou edici korespondence Marie Terezie, vydanou Alfredem Arnethem, vzpomínky některých šlechticů i další prameny osobní povahy. Ve fondu Tereziánský ústav šlechticů jsou mj. uloženy četné personálie, které představují cenný pramen pro výzkum dějin hradčanského institutu, současně pak přinášejí mnohé informace k heraldickému či genealogickému bádání. Autorka této možnosti využila bezesbytku. Věnovala se rovněž analýze německojazyčného (v menší míře i českého) dobového tisku. Pokud se týče sekundární literatury, zúročila nejen starší, převážně zahraniční, literaturu, ale i výsledky zájmu o dějiny šlechty, který je v českém a středoevropském prostoru patrný zhruba od posledních tří dekád. Pokud se týče samotných šlechtických nadací, autorka zmiňuje několik prací zahraniční provenience, neboť původní česká produkce je velmi skoupá; možná by stálo za zmínku, že se této otázky letmo dotkly dvě studie v kolektivní syntéze Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii, jež vyšla roku 2008 v Českých Budějovicích.

Se sekundární literaturou pracuje M. Žáková průhledným způsobem, všechna fakta jsou řádně citována. Kritika nevydaných pramenů je pečlivá, jejich interpretace tvořivá.

4. Vlastní přínos

Autorka sleduje své téma v širokém historickém kontextu (napoleonské války, revoluční rok 1848/49, proces vzniku občanské společnosti, první světová válka, první republika a její pozemková reforma a protišlechtická legislativa, nacistická okupace a nástup komunistů). Dokládá do jaké míry se do na první pohled marginální – vřdyť šlechtické nadace se skutečně týkaly je zlomku populace, Tereziánským ústavem za dobu jeho existence prošlo, jak uchazečka spočítala, 205 interních prebendistek – problematiky promítaly dobové problémy politické (různost postojů jednotlivých panovníků a politiků k nadacím, vztah politického systému k nadacím), sociální (sociálně podmíněná motivace fundátorských rozhodnutí, postupné oslabování respektu k stavovským výsadám) i ekonomické (vývoj cenových relací, proměny státní správy oblasti financí, bankrot roku 1811 aj.). V tomto širokém kontextu se pak M. Žáková zabývá mechanismy přijímání nových prebendistek, jmenováním vedení ústavu, komparuje příjmy prebendistek s příjmy vybraných kategorií ostatního obyvatelstva, analyzuje vývoj prebend hradčanské nadace či vývoj majetku ústavu atd.

Práce je rekonstrukcí objektivních i subjektivních faktorů, které určovaly založení, vývoj a zánik ústavu, a současně perfektní rekonstrukcí života ve výlučné a uzavřené komunitě. Představuje osudy instituce během téměř dvou století její existence i životní příběhy jejích členek, abatyší i zaměstnanců, kteří dějiny nadace spoluvytvářeli. Na příkladu Tereziánského ústavu šlechticů jsou současně ilustrovány dalekosáhlé strukturální proměny *dlohého* 19. i první poloviny 20. století.

IV. Dotazy k obhajobě:

1. nebylo by možné hledat inspiraci, jež vedla Marii Terezii k založení ústavu, v působení Maison Royale v Saint-Cyr, který roku 1686 založila Madame de Maintenon? Měl stejné určení, i když výrazně jiný charakter.
2. kategorie „Standesgemäßheit“ se běžně užívá, kategorie „ženská šlechtická chudoba“, kterou autorka na s. 37 – 49 vysvětluje, se také užívá obecně, nebo je „přidanou hodnotou“ autorky?
3. Platila podmínka dobrého zdravotního stavu adeptky i pro externí nadace?

V. Závěr

„Zpracování problematiky pražského Tereziánského ústavu šlechtičen by mělo v neposlední řadě přispět k odstranění řady předsudků a stereotypů, jimiž je v současné době obecné povědomí o dámských světských zaopatřovacích ústavech zatíženo“, píše autorka v úvodu. Dlužno konstatovat, že napsáním této disertační práce, která v širokém historickém kontextu představila komplexní obraz specifické instituce v trvání takřka dvou století, byl tento cíl bezezbytku naplněn.

Práci, která splňuje všechny parametry práce vědecké, doporučuji bez váhání k obhajobě.

V Hradci Králové, 4. května 2019.

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.